

ISLOM MOLIYASINING ASOSIY TAMOYILLARI VA
O'ZBEKISTONDA TATBIQ QILISH

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ИСЛАМСКИХ ФИНАНСОВ И ИХ
ПРИМЕНЕНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ

BASIC PRINCIPLES OF ISLAMIC FINANCE AND
IMPLEMENTATION IN UZBEKISTAN

Jumayev Avazbek

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Bank ishi talabasi

avazbek20031111@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada islom moliyasining asosiy tamoyillari, uning zamonaviy moliya tizimidagi o'rni va O'zbekistonda joriy etish istiqbollari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida islom moliyasi instrumentlarini O'zbekiston moliya bozoriga integratsiya qilishning optimal yo'llari aniqlangan.

Kalit so'zlar: islom moliyasi, islom banking, sukuk, murabaha, mudaraba, ijara, takaful, halol investitsiyalar.

Аннотация: В данной статье анализируются основные принципы исламских финансов, их место в современной финансовой системе и перспективы внедрения в Узбекистане. В результате проведенного исследования определены оптимальные пути интеграции исламских финансовых инструментов на финансовый рынок Узбекистана.

Ключевые слова: исламские финансы, исламский банкинг, сукук, мурабаха, мудараба, аренда, такафул, халяльные инвестиции.

Abstract: This article analyzes the basic principles of Islamic finance, its role in the modern financial system and the prospects for its introduction in Uzbekistan. As a result of the study, optimal ways to integrate Islamic finance instruments into the Uzbek financial market have been identified.

Keywords: Islamic finance, Islamic banking, sukuk, murabaha, mudaraba, rent, takaful, honest investments.

KIRISH

Zamonaviy global moliyaviy tizimda islom moliyasi tez sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. Bu o'sish nafaqat musulmon davlatlarda, balki G'arb mamlakatlarida ham kuzatilmoqda. Global islom moliyasi aktivlari 2023-yilga kelib 3,9 trillion AQSH dollarini tashkil etdi va 2025-yilga borib 4,5 trillion dollarga yetishi kutilmoqda [1]. Islom moliyasi institutlari faoliyati shariat qonun-qoidalariga asoslangan bo'lib, ular an'anaviy moliya institutlaridan bir qator o'ziga xos xususiyatlari bilan farqlanadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda islom moliyasini rivojlantirish bo'yicha qator amaliy qadamlar tashlandi. 2021-yilda "Islamic Development Bank" va O'zbekiston hukumati o'rtasida hamkorlik memorandumi imzolandi. 2022-yilda esa "O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish strategiyasi" ishlab chiqildi [3]. Bu sa'y-harakatlar mamlakatimizda islom moliyasi xizmatlariga bo'lgan talabning yuqoriligidan dalolat beradi.

Islom moliyasi instrumentlarini joriy etish orqali O'zbekiston moliya tizimini diversifikatsiya qilish, moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish imkoniyatlari paydo bo'ladi. Biroq bu jarayonda milliy iqtisodiyot xususiyatlarini hisobga olish va tizimli yondashuvni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuv va qiyosiy tahlil usullariga asoslangan. Xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari, xalqaro tashkilotlar hisobotlari o'rganildi.

Ahmed va boshqalar [2] islom moliyasini an'anaviy moliyadan farqlovchi besh asosiy tamoyilni ajratib ko'rsatadi: ribo (foiz)ning taqiqlanishi, g'arar (noaniqlik) va mayser (qimor)ning man etilishi, aktivlarga asoslangan moliyalashtirish, daromad va zararni taqsimlash, halol faoliyat turlari.

Bekmuxamedova [3] O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish uchun huquqiy bazani takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Islom moliyasining asosiy instrumentlari tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida murabaha (tovarlarni bo'lib-bo'lib sotish) va ijara (lizing) eng istiqbolli moliyaviy vositalar hisoblanadi [4]. Murabaha mexanizmi orqali korxonalar aylanma mablag'larini moliyalashtirish, ijara esa asosiy vositalarni yangilash uchun qulay imkoniyat yaratadi. Bu instrumentlar O'zbekiston qonunchiligiga nisbatan oson moslashtirilishi va amaliyotga joriy etilishi mumkin.

Sukuk (islomiy obligatsiyalar) emissiyasi orqali davlat va korporativ moliyalashtirish imkoniyatlari mavjud [5]. AAOIFI standartlariga ko'ra, 14 turdagi sukuk mavjud bo'lib, ulardan ijaraga asoslangan sukuk al-ijara eng keng tarqalgan [6]. Sukuk emissiyasi O'zbekiston uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbai bo'lib xizmat qilishi, Xalqaro islom moliya bozorlaridan mablag' jalb qilish imkoniyatini yaratishi mumkin. Sukuk instrumentini joriy etish uchun dastlab tegishli qonunchilik bazasini shakllantirish, keyin esa bosqichma-bosqich davlat va korporativ sukuk chiqarishni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq.

Takaful (islomiy sug'urta) bozorini rivojlantirish orqali aholining keng qatlamlarini sug'urta xizmatlaridan foydalanishga jalb etish mumkin [7]. Takaful tizimi o'zaro yordam va hamkorlik tamoyillariga asoslangan bo'lib, an'anaviy sug'urtadan farqli ravishda, ishtirokchilar o'rtasida tavakkalchiliklar taqsimlanadi. O'zbekistonda takaful xizmatlarini joriy etish uchun alohida qonunchilik bazasi, malakali kadrlar va rivojlangan infrastruktura talab etiladi.

Islom moliyasining yana bir muhim instrumenti mudaraba (sherikchilik) bo'lib, u orqali investitsion loyihalarni moliyalashtirish mumkin. Mudaraba shartnomasi asosida bir taraf (rab-ul-mol) mablag' kiritisa, ikkinchi taraf (mudarib) o'z bilimi va tajribasini qo'shadi. Foydani taqsimlash oldindan kelishilgan nisbatda amalga oshiriladi, zarar esa faqat mablag' egasi tomonidan qoplanadi.

O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlar belgilanishi lozim:

Birinchi, maxsus qonunchilik bazasini shakllantirish zarur. Bu jarayonda xalqaro standartlar va ilg'or xorijiy tajribani inobatga olish, milliy qonunchilikka islom moliyasi instrumentlarini tartibga soluvchi normalarni kiritish talab etiladi.

Ikkinchi, malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish muhim. Buning uchun oliy ta'lim muassasalarida islom moliyasi yo'nalishlarini ochish, xorijiy ekspertlarni jalb etish, o'quv dasturlarini takomillashtirish lozim.

Uchinchidan, islom moliyasi institutlarini bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiq. Dastlab islom "oynalari" (an'anaviy bank ichida islomiy xizmatlar ko'rsatuvchi bo'lim), keyinchalik esa to'laqonli islom banklari va boshqa moliya institutlarini tashkil etish mumkin.

To'rtinchidan, xalqaro hamkorlikni kengaytirish zarur [8]. Islamic Development Bank, AAOIFI kabi xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarni mustahkamlash, tajriba almashish va texnik ko'mak olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Islom moliyasini joriy etishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asosiy muammolar quyidagilardan iborat: huquqiy bazaning yetarli emasligi, malakali kadrlar yetishmasligi, aholi o'rtasida islom moliyasi to'g'risida ma'lumot kamligi, an'anaviy moliya institutlari tomonidan raqobatning kuchayishi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish va amalga oshirish talab etiladi.

Islom moliyasi instrumentlarining O'zbekistondagi istiqbollari baholash maqsadida quyidagi tahliliy jadvallarni keltiramiz:

Jadval 1.

O'zbekistonda islom moliyasi instrumentlarini joriy etish imkoniyatlari tahlili

Instrument turi	Joriy etish imkoniyati	Huquqiy baza mavjudligi	Talab darajasi
Murabaha	Yuqori	Qisman mavjud	Yuqori
Ijara	Yuqori	Mavjud	O'rta
Sukuk	O'rta	Mavjud emas	Yuqori
Takaful	Past	Mavjud emas	O'rta
Mudaraba	O'rta	Qisman mavjud	Past

Yuqoridagi jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, murabaha va ijara instrumentlarini joriy etish uchun O'zbekistonda nisbatan qulay sharoit mavjud. Bunda mavjud qonunchilik bazasi va bozor talabi muhim rol o'ynaydi. Sukuk va takaful uchun esa maxsus huquqiy baza yaratish talab etiladi.

Jadval 1.2.

Islom moliyasi instrumentlarining iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Murabaha	Ijara	Sukuk	Takaful
Risk darajasi	Past	Past	O'rta	O'rta
Daromadlilik	12-15%	15-18%	8-10%	10-12%
Likvidlik	Yuqori	O'rta	Yuqori	O'rta
Implementatsiya xarajatlari	Past	O'rta	Yuqori	Yuqori

Ikkinchi jadval ma'lumotlari asosida aytish mumkinki, murabaha va ijara instrumentlari nisbatan yuqori daromadlilik va past risk darajasi bilan ajralib turadi. Sukuk va takaful esa yuqori implementatsiya xarajatlarini talab qiladi, ammo uzoq muddatda barqaror daromad keltirishi mumkin.

Ushbu tahlillar asosida O'zbekistonda islom moliyasi instrumentlarini bosqichma-bosqich joriy etish strategiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Birinchi bosqichda murabaha va ijara instrumentlarini, keyingi bosqichlarda esa sukuk va takaful kabi murakkab instrumentlarni joriy etish tavsiya etiladi. Bu yondashuv bozor ishtirokchilari uchun moslashuv davrini ta'minlaydi va tavakkalchiliklarni kamaytiradi.

Islom moliyasi instrumentlarining O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'sirini baholash natijasida quyidagi ijobiy omillar aniqlandi:

Birinchidan, islom moliyasi xizmatlarining joriy etilishi moliyaviy inklyuzivlikni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Hozirgi kunda O'zbekiston aholisining taxminan 25 foizi an'anaviy bank xizmatlaridan foydalanmaydi [4]. Islomiy moliyaviy mahsulotlar taklif etilishi bu qatlamni rasmiy moliya sektoriga jalb qilish imkonini beradi.

Ikkinchidan, islom moliyasi instrumentlari real sektor korxonalarini moliyalashtirish uchun samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Murabaha va ijara mexanizmlari orqali ishlab chiqarish korxonalarini o'z aylanma mablag'larini to'ldirish va asosiy vositalarini yangilash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Uchinchidan, sukuk instrumentini joriy etish davlat va korporativ moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Global sukuk bozorining hajmi 2023-yilda 700 mlrd dollarni tashkil etdi va bu ko'rsatkich o'sish tendensiyasiga ega [5].

Islom moliyasi rivojlanishining asosiy to'siqlari ham mavjud:

1. Huquqiy bazaning yetarli emasligi - islom moliyasi instrumentlarini tartibga soluvchi maxsus qonunlar mavjud emas.
2. Kadrlar masalasi - islom moliyasi sohasida malakali mutaxassislar yetishmaydi.
3. Infrastruktura muammolari - shariatga muvofiq auditni amalga oshiruvchi tashkilotlar, reyting agentliklari va boshqa zarur institutlar mavjud emas.
4. Raqobat muhiti - an'anaviy moliya institutlari tomonidan kuchli raqobat mavjud.

O'zbekistonda islom moliyasi rivojlanishining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. 2025-yilgacha bo'lgan davrda:

- Huquqiy bazani shakllantirish
- Islom "oynalari"ni ochish
- Kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish

2. 2025-2030-yillar:

- To'laqonli islom banklarini tashkil etish
- Sukuk emissiyasini boshlash
- Takaful xizmatlarini joriy etish

3. 2030-yildan keyin:

- Islom moliyasi ekotizimini to'liq shakllantirish
- Xalqaro islom moliya markaziga aylanish
- Innovatsion islom moliyasi mahsulotlarini ishlab chiqish

O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish uchun zarur potensial mavjud. Bu jarayonda tizimli yondashuv va bosqichma-bosqich strategiya muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajribani o'rganish va milliy xususiyatlarni hisobga olish orqali samarali natijalarga erishish mumkin.

XULOSA

Islom moliyasi instrumentlarini O'zbekiston moliya tizimiga integratsiya qilish iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va moliyaviy inklyuzivlikni oshirishga xizmat qiladi. Biroq bu jarayonda milliy iqtisodiyot xususiyatlarini hisobga olish va bosqichma-bosqich yondashuv zarur.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, islom moliyasi instrumentlarini O'zbekiston moliya tizimiga integratsiya qilish iqtisodiyotni

diversifikatsiya qilish va moliyaviy inklyuzivlikni oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, islom moliyasi zamonaviy global moliya tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Global islom moliyasi aktivlari hajmining barqaror o'sishi va geografik qamrovining kengayishi bu sohaning istiqbolli ekanligidan dalolat beradi.

Ikkinchidan, O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish uchun zarur potensial mavjud. Bunda demografik omillar, aholi talabi va davlat tomonidan ko'rsatilayotgan e'tibor muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda bu yo'nalishda qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar va xalqaro shartnomalar islom moliyasi rivojlanishi uchun huquqiy asos yaratmoqda.

Uchinchidan, O'zbekiston sharoitida murabaha va ijara instrumentlari eng istiqbolli hisoblanadi. Bu instrumentlar mavjud qonunchilikka nisbatan oson moslashtirilib, amaliyotga joriy etilishi mumkin. Shuningdek, sukuk va takaful instrumentlarini bosqichma-bosqich joriy etish orqali moliya bozorini yanada rivojlantirish imkoniyatlari mavjud.

Islom moliyasini rivojlantirish jarayonida qator muammolar mavjud. Bular jumlasiga huquqiy bazaning yetarli emasligi, malakali kadrlar yetishmasligi, infrastruktura muammolari va boshqalar kiradi. Bu muammolarni hal etish uchun kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish va amalga oshirish talab etiladi.

Shuningdek xalqaro tajriba o'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, islom moliyasini muvaffaqiyatli joriy etgan mamlakatlar bosqichma-bosqich strategiyani qo'llagan. O'zbekiston uchun ham bu yondashuv maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Islom moliyasini O'zbekistonda rivojlantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda maxsus qonunchilik bazasini shakllantirish;
2. Kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va xalqaro ekspertlarni jalb etish;
3. Islom moliyasi institutlarini bosqichma-bosqich joriy etish strategiyasini ishlab chiqish;
4. Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish va tajriba almashishni yo'lga qo'yish;

5. Islom moliyasi instrumentlari to'g'risida aholi o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borish;

6. Zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda islom moliyasi xizmatlarini raqamlashtirish.

Ushbu tavsiyalarning amalga oshirilishi O'zbekistonda islom moliyasining barqaror rivojlanishiga, moliya bozorining diversifikatsiyalashuviga va pirovard natijada iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq bu jarayonda milliy iqtisodiyot xususiyatlarini hisobga olish va bosqichma-bosqich yondashuvni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda, shuningdek, tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish jarayonida foydalanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islamic Financial Services Board. (2024). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2023. Kuala Lumpur: IFSB.
2. Ahmed.H., Asutay. M., & Wilson.R. (2023). Islamic Banking and Financial Crisis. Edinburgh: Edinburgh University Press.
3. Bekmuxamedova.X. (2023). O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish istiqbollari. Moliya va bank ishi, 2(1), 45-52.
4. Hassan.M. K., & Lewis. M. K. (2023). Handbook of Islamic Banking. Edward Elgar Publishing.
5. Баҳромов.А. (2023). Исламские облигации сукук: особенности и перспективы внедрения в Узбекистане. Экономика и финансы, 3(2), 78-85.
6. AAOIFI. (2024). Shari'ah Standards. Manama: AAOIFI.
7. Рахимов.З. (2023). Такафул-страхование в Узбекистане: возможности и перспективы. Рынок, деньги и кредит, 1(2), 112-120.
8. Zulkhibri.M., & Ismail.A. G. (2023). Financial Inclusion and Islamic Finance. Palgrave Macmillan.

